

Vallakkaita vaivaamassa

ARVIOINTIA TAMPERELAISPÄÄTTÄJILLE
TEHDYISTÄ TEEMAHAASTATTELUISTA

Teemahaastatteluja käyttävissä tutkimuksissa pohditaan yllättävän vähän haastattelukokemuksia valtasuhteiden ja vuorovaikutuksen sujumisen kannalta. Raportoinnissa ei juurikaan käsitellä haastatteluprosessin aikana kohdattuja hankaluuksia ja ongelmia, vaan ne jäävät usein vain tutkijan itsensä tietoon. Vuorovaikutuksen toimivuus ja haastattelujen mahdolliset ongelmatilanteet saattavat kuitenkin vaikuttaa suurestikin aineistoon – ja siitä tehtyihin tulkintoihin. Ongelmien pohtiminen ja esille tuominen palvelisikin siten paitsi tutkijan itsearviointia,

myös auttaisi lukijaa arvioimaan tutkimusta, sen toteutusta ja tuloksia aiempaa paremmin. (Ridell 1998, 110-112)

Tarkastelen tässä artikkelissa teemahaastattelua metodina, yhtäältä sen käyttöä tilanteessa, jossa haastateltavat ovat tutkijaan nähden vallakkaassa sosiaalisessa asemassa, ja yleisemmin vuorovaikutuksen sujumista ja kokemuksiani haastattelutilanteista. Hyödynnän erittelyssä laajan teemahaastatteluaineiston tuottamisessa kertyneitä havaintojani. Pohdin päätteeksi keinoja, joilla tutkija voi tuottaa hedelmällistä aineistoa vallakasta toimijaa

Metodioppaissa teemahaastattelu kuvataan usein tutkijan johdolla tapahtuvaksi tietojenkeruuksi, jossa tutkijalla on valta ohjailta haastattelun kulkua. Artikkelit luotaa haastattelijan kokemuksia tamperelaisille virkamiehille ja luottamushenkilöille tehdyistä tutkimushaastatteluilta. Kirjoittaja pohtii vuorovaikutuksen sujuvuutta haastattelutilanteissa ja erittelee haastatteluissa ilmenneitä ongelmia. Erityisesti tarkastellaan tilanteita, joissa haastateltavana on vallakkaassa yhteiskunnallisessa asemassa oleva toimija ja joissa valtasuhteet sekä vuorovaikutus poikkeavat metodioppaissa esitellyistä. Millaisen kontekstin tutkimusaineistolle ja itse tutkimukselle haastattelutilanteet muodostavat, ja miten tutkijan tulisi ottaa se huomioon tutkimusta tehdessään?

haastattellessaan ja joilla hän voi raporttia laatiessaan tehdä vuorovaikutuksen toimivuutta ja mahdollisia ongelmia näkyviksi sekä itselleen että muille.

Vallakkaalla toimijalla tarkoitan yhteiskunnallisessa asiantuntija- tai päätöksentekijäasemassa toimivaa henkilöä. Haastateltavien asemaan liittyvä valta astui mukaan haastattelutilanteisiin vaikuttaen haastatteluissa syntyvään vuorovaikutukseen ja jäsentäen tilannetta, jossa haastattelu-teemoista keskusteltiin. Aineistossani on lukuisia haastateltavia, jotka eivät mieltäneet itseään "vallakkaiksi" kaupunkiorganisaation toimijoiksi. Tässä artikkelissa kohdennan valtasuhteisiin liittyvän tarkasteluni nimenomaan niihin haastatteluihin, joissa haastateltavana oli korkeassa asemassa toimiva henkilö. Vuorovaikutuksen sujuvuutta käsitellessäni laajennan tarkastelun koskemaan koko haastatteluprosessia.

Haastattelin keväällä 2000 noin kuuttakymmentä tamperelaista virkamiestä ja luottamushenkilöä mm. kansalaisten osallistumisesta kaupungin hankkeisiin sekä julkiseen keskusteluun ja tietoverkkoihin liittyvistä kysymyksistä. Haastattelut liittyivät Tampereen yliopiston Journalismin tutkimusyksikön *Paikallisuus verkko-*

diassa -hankkeeseen ja sen verkkosivustoon Mansetoriin¹. Hankkeessa haluttiin tutkia ja kehittää paikallisjournalismin ja paikallisuuteen perustuvan kansalaisviestinnän malleja hyödyntäen uutta viestintäteknologiaa. Tutkimushankkeen lähtökohtana oli, että paikalliset asukkaat ja yhteisöt itse luovat ja ylläpitävät verkkosivustoja.² Haastatteluissa käyttämäni teemarunko oli hankkeen ns. kaupunkifoorumiosiosta, Mansefoorumista³ vastaavan tutkijan laatima, sillä haastatteluaineisto on osa hänen hankkeen aihepiiristä kumpuavaa jatkotutkimusmateriaaliaan.

Haastatteluihin valmistautuakseni luin liudan metodioppaita. Ne, kuten metodioppaat yleensä, esittelivät teemahaastattelua näkökulmasta, jossa valta ja vastuu tilanteesta on tutkijalla: haastattelutilanteessa toimitaan tutkijan ehdoilla, tai ainakin johdolla, tutkijan ennalta laatiman suunnitelman mukaisesti (Hirsjärvi ja Hurme 1991, 25). Usein oppaiden oletuksena haastateltavasta tuntuukin olevan ns. tavallinen ihminen, jonka ”hyvinvoinnista” tutkijan tulee pitää huolta. Sitä vastoin oppaat eivät juurikaan anna ohjeita siitä, kuinka valmistautua tutkimustilanteeseen, jossa haastateltavan sosiaalinen asema tarjoaa tälle taitoja ja mahdollisuuksia ryhtyä esimerkiksi määrätietoisesti ohjaamaan haastattelun kulkua, asettamaan sille rajoja ja määrittämään puheenaiheita.

Jo ensimmäiset haastattelut muuttivat myös oletukseni rutiiniluontoisesta, joskin mielenkiintoisesta haastattelutyöstä. Vuorovaikutustilanteina haastattelut vaativat sopeutumista uusiin, yllättäviinkin käänteisiin sekä kekseliäisyyttä viestinnällisten ongelmien ratkaisemiseksi. Yllättävää oli sekin, että olin – arvioidessani haastateltavia vuorovaikutustilanteessa – itse yhtäläisen arvioinnin kohtena. Haastattelun päätteeksi haastateltavat saattoivat kommentoida haastattelun tunnelmaa tai sisältöä, jopa persoonaani, haastattelijana tai muuten ihmisenä. Suurena apuna haastattelutilanteiden arvioimisessa ja niistä oppimisessa oli kunkin haastattelun jälkeen kirjoittamani, noin liuskan mittainen raportti tilanteesta.

Haastattelun roolit ja valtasuhde

Tutkijan puhetta ja toimintaa haastattelutilanteessa jäsentävät aina tietyt kulttuuriset roolit, suhteet ja konventiot (Ridell 1998, 115). Toisaalta tutkijan asema määrittäytyy koko ajan haastattelun kuluessa, kun hän ja haastateltava viestittävät toisilleen, millaiseksi he toisensa tilanteessa näkevät (Ronkainen 1989, 70).

Joskus vuorovaikutuksen sujuminen voi vaatia tutkijaa omaksumaansa roolin,

joka ei suoraan palvele tutkimuksen päämääriä (ks. Jähi 1996, 158). Haastateltavan suhtautumisesta riippuen tunsin itse olevani välillä aktiivisen haastattelijan tai tutkijan roolissa, toisinaan olin lähinnä kuuntelevana korvana haastateltavaleni. Joskus taas minua pidettiin lähinnä asioista tietämättömänä "opiskelijatytöksenä". Haastateltavanihan eivät olleet ns. tavallisia ihmisiä, vaan usein kaupunkiorganisaatiossa hyvinkin vallakkaissa asemissa olevia päättäjiä tai monivuotisen uran tehneitä ja asiantuntijuutta omaavia viranhaltijoita. Erilaiset roolit – oma roolini haastattelijana ja haastateltavan asiantuntijarooli – eivät sinänsä tarjoa mittaria haastattelun sisällöllisen onnistumisen arvioimiseksi. Ne kuitenkin virittivät eri haastatteluihin hyvinkin erilaisia vuorovaikutustilanteita ja keskustelun sävyjä vaikuttaen siten tilanteissa tuotettuun puheeseen. Kiinnostavaa on, että haastatteluteemoista viriävä keskustelu antoi osapuolille tilaa liikkuu roolista toiseen rooliasetelman sisällä.

Puheena olevissa haastatteluissa valtasuhde perustui paitsi asemaan, asiantuntijuuteen ja kokemukseen myös sukupuoleen ja ikään. Ronkainen kysyy, onko tilanteessa, jossa haastateltavan status on korkeampi, vaarana että kysymyksiin suhtaudutaan vähätellen, haastattelijaa ei oteta todesta (Ronkainen 1989, 67). Tutkimusaineiston rikkaus voikin kärsiä, jos haastateltavat eivät koe vaivan arvoiseksi paneutua pohtimaan haastatteluteemoja ja kuittaavat kysymykset pinta-puolisesti.

Itse koin, että saavuttaakseni haastateltavien luottamuksen ja toisekseen saadakseni heidät syventymään käsiteltäviin aiheisiin, minun täytyi tavallaan ansaita paikkani heidän silmissään. Usein haastattelun alkuvaiheessa minua pyrittiin esimerkiksi valistamaan kunnallisdemokratian perusteista, vastaukset kysymyksiini saattoivat alkaa vaikkapa "Et varmaan tiedä tästä paljoakaan, mutta..." Kun siten haastattelun edetessä haastateltavat vakuutuivat kysymysten ja kommenttien perusteella minun olevan perillä asioista, joista heiltä kyselen, vuorovaikutuksesta tuli monesti sujuvampaa.

Haastateltavat olivat kaikki enemmän tai vähemmän tottuneita puhujia, eikä heille tuottanut vaikeuksia pukea ajatuksiaan sanalliseen muotoon. Vastaukset olivat monisanaisia ja usein hyvin perusteltuja. Haastattelijan kannalta tilanteet olivat siltä osin helppoja: meillä oli yhteinen kieli hallussamme. Toisaalta haastateltavien puheesta erottui selvästi tietynlainen roolipuhe, jota voisi nimittää "poliitikkopuheeksi". "Poliitikkopuheelle" on ominaista puhutella kuulijaa potentiaalisena äänestäjänä. Kysyessä joistakin hankkeista tai ongelmista, haastateltava saattoi esimerkiksi luetella mitä on jo tehnyt asian hyväksi, mitä aikoo tehdä tai miksi kokee asian tärkeäksi ja merkittäväksi ja ratkaisemisen arvoiseksi. Tällaisesta kyseisen henkilön poliittista kokeneisuutta ja yleistä hyvää tahtoa painottavasta puheesta rakentui haastattelutilanteessa verbaalinen muuri, jonka taakse oli vaikea kysymyksillä kaivautua. Tästä roolipuheesta huokui kaikin puolin positiivinen henki – eikä sitä esitettäessä pohdiskeltu asioita sen syvemmällä tasolla.

Fraasinomainen viittaaminen "edustukselliseen demokratiaan" oli toinen syvempää pohdiskelua ja kriittistä otetta osin kahlehtiva puhetapa. Varsin moni haastateltavista esitti edustuksellisen demokratian itsestään selvästi pysyvänä toimintamallina: "Meillä nyt on tämä järjestelmä, jonka mukaan toimitaan. Parempaakaan ei ole vielä keksitty." Fraasinomaisessa puheessa ei kysytty, toimiiko nykyinen järjestelmä kaikilta osin, ja jos ei, niin miksi ei. Vastaavasti kansalaisten suora osallistuminen nähtiin edustuksellista demokratiaa uhkaavaksi tekijäksi, ei sitä täydentäväksi tai sille rinnakkaiseksi. "Edustuksellisuuden fraseologia" sulki haastattelutilanteessa tehokkaasti pois mahdollisuuksia käsitellä esimerkiksi sitä, voitaisiinko paikallista demokratiaa uudistaa lisäämällä kansalaisten suoria vaikutusmahdollisuuksia. Niiden arviointi oli kuitenkin yksi teemarungon keskeisiä ai-

hepiirejä. Fraasinomaisella puheellaan haastateltavat viestittivätkin tutkijalle, mihin aiheisiin he eivät halunneet haastattelun suuntautuvan.

Päättäjien puheessa korostuva edustuksellisen demokratian muuttumattomuus ja itseisarvo on myös sisällölliseltä kannalta merkittävää. Haastateltavat suhtautuivat haastatteluteemoihin niin tiukasti demokratian edustuksellisuuden näkökulmasta, että se esti heitä etsimästä haastattelun kuluessa erilaisia tapoja tulkita uusien osallistumiskäytäntöjen ongelmia tai mahdollisuuksia. Alla havainnollinen ote edustuksellisuuden fraseologiasta:

No ensinnäkin se että, meillähän on edustuksellinen demokratia ja päätöksenteko nimenomaan kuuluu sinne. Ja ei voida kuvitella että joku muu järjestelmä lähtis tekemään päätöksiä, se niinkun on kriteeri numero yksi. Ja, jos ajatellaan demokraattista järjestelmää niin, mitään muuta vaihtoehtoon ei voi olla. Tai sitten ollaan anarkian tilanteessa. (Ote luottamushenkilöhaastattelusta.)

Saako haastattelijä väitellä?

Metodioppaissa suositellaan yleensä, että haastattelijan tulee pysytellä mahdollisimman neutraalina ja kantaa ottamattomana haastattelutilanteissa. Muun muassa Hirsjärvi ja Hurme suosittavat myöntelevää neutraaliutta. He toteavat, että kanssakäyminen saattaa vaatia haastattelijalta kommentointia, mutta tällöin haastattelijan tulisi muotoilla kommenttinsa kantaa ottamattomiksi, lähinnä haastateltavan kantaa myötäileviksi. (Hirsjärvi ja Hurme 1991, 83)

Itse kuitenkin mietin, kannattaisiko haastattelijan nostaa esiin haastateltavan näkemyksistä poikkeavia, jopa niille vastakkaisia näkökulmia, tai ryhtyä tarvittaessa väittelemään. Voisiko tällä haastaa haastateltavan pohtimaan ja perustelevaan mielipiteitään, mikä tuottaisi kenties kiinnostavampaa aineistoa? Käytännössä päädyin pitäytymään kantaa ottamattomassa roolissa ja suhtauduin suvaitsevasti sellaisiinkin lausumiin, jotka lehden yleisönosastolta luettuina olisivat saaneet minut hörppäämään aamukahvini tyrmistyksestä väärään kurkkuun.

Käyttämäni teemarungon kysymykset olivat mielestäni neutraaleja ja kantaa ottamattomia. Silti ne herättivät monissa haastateltavissa hyvinkin vahvoja "puolesta tai vastaan" -reaktioita. Haastateltavien suhtautumisen perusteella kansalaisosallistuminen on itsessään latautunut ja leimautunut aihe, jota koskeva tutkimus näyttäytyi haastateltaville kaikkea muuta kuin neutraalina tiedonkeruuna. Lisäksi haastateltavat siirtyivät mielellään teemarungon ulkopuolelle ottamaan kantaa Tampereella ajankohtaisiin, kiistanalaisiin kysymyksiin, kuten pyöräilyyn kaupungin keskustassa ja pyöräilijöiden käyttäytymiseen tai Vuoreksen alueen kaavoitushankkeeseen. Kyseiset aiheet ovat saaneet osakseen runsaasti huomiota paikallisviestinten julkisuudessa ja synnyttäneet kiivasta mielipiteenvaihtoa mm. Tampereen valtalehden Aamulehden yleisönosastolla. Teemarunko sai näin taustalleen koko paikallisessa julkisuudessa käydyn keskustelun aiheineen, vaiheineen ja vastakkainasetteluineen.

Grönfors toteaa, ettei ole olemassa yleispäteviä ohjeita, jotka sopsivat jokaiseen haastattelutilanteeseen. Mikäli tiedon saanti on tärkeintä, haastattelijan tulee käyttää tilanteeseen sopivaa taktiikkaa, tarvittaessa jopa "aggressiivista kinastelua". (Grönfors 1985, 110) Kinasteluun lähteminen tosin vaatii tutkijalta herkkää tilannetajua ja myös mahdollisten seurausten tiedostamista. Voihan olla, että tunteiden kuumetessa haastateltava loukkaantuu ja sulkee sanaisen arkkunsa, jolloin kinastelulla ei välttämättä saavuteta toivottua vaikutusta, pikemminkin päinvastoin.

Haastattelujen viitekehyksenä oleva sivusto, Mansetori ja erityisesti sen Man-

sefoorumi-osio sisältävät mm. tietoa aktiivisten kansalaisryhmien toiminnasta ja niiden tärkeiksi kokemista asioista, esimerkiksi tamperelaisista kaavoitushankkeista. Aiheesta on sivuilla pyritty herättelemään myös kansalaiskeskustelua. Sivusto oli tuttu vain osalle haastateltavista, mutta monelle tuntui silti muodostuneen siitä kuva jonkinlaisena ”aktivistisäittinä”. Samalla Mansefoorumista syntynyt vaikutelma ”leimasi” minua haastattelijana, sillä jotkut haastateltavat suhtautuivat minuun ”yhtenä aktivisteista”. Tämä oletus ilmeni haastateltavien hyökkäävänä suhtautumisena; haastateltava saattoi esimerkiksi käyttää ”vastapuheenvuoroja”, joilla hän pyrki kiistämään kaupunkiaktiivien julkisuudessa esittämiä mielipiteitä ja vastaamaan esimerkiksi yleisönosastokirjoituksissa esitettyyn, kaupungin toimiin ja virkamiehiin kohdistettuun kritiikkiin. Näissä tilanteissa haastattelu saattoi kärjistyä haastateltavan tiettyjä tamperelaisia kiistakysymyksiä koskevaksi kommentoinniksi ja neutraalimpaan, haastatteluteemoja etäämmältä tarkastelemaan keskusteluun oli vaikeaa päästä. Toisinaan haastateltavat saattoivat myös kohdistaa kärjekkäitä kysymyksiä suoraan minulle.

Edellä kuvatun kaltaisissa tilanteissa vetäydyin itse tavallistakin tiukemmin haastattelijan ”ammattiroolin” suojiin. Reaktio oli automaattinen pikemminkin kuin että olisin valinnut suhtautumistavan tietoisesti. Mitä hermostuneempi ja hyökkäävämpi haastateltava oli, sen rauhallisemmaksi ja eleettömämmäksi itse muutuin. Kysymysten haastateltavassa synnyttämä kiihtymys kertonee ehkä vahvimmin niistä turhautumista ja ristiriidoista, joita Tampereella käytävä osallistumiskeskustelu ja erilaiset kaupunkisuunnitteluhankkeet ovat nostaneet pintaan. Oma suojautumiseni haastattelijan rooliin puolestaan tarjosi keinon luovia vaikeaksi käyneessä haastattelutilanteessa. Kiinnostavaa onkin miettiä, mitä joku toinen haastattelijaksi olisi tehnyt em. tilanteessa. Olisiko provosoitunut haastateltavan provosoidessa? Ja olisiko ehkä saanut haastattelusta enemmän irti antautumalla väittelyyn haastateltavan kanssa?

Haastattelijalla on valittavanaan erilaisia taktiikoita, jotka väistämättä vaikuttavat saatavaan aineistoon. Kiltinoloiselle ja myöntelevälle haastattelijalle kaikki haastateltavat eivät ehkä tohdi sanoa suoraan karvaita kommenttejaan, vaan pehmentelevät sanomisiaan – koska haastattelijakin silottaa käytöstään. Jos taas haastattelijaksi lähtee rohkeasti esittämään vastakkaisia mielipiteitä, haastateltavatkin saattavat tuntea voivansa puhua suunsa puhtaaksi ja laukovat siten ehkä suuremmin näkemyksiään. Mutta – jälleen kerran – tilanteet vaihtelevat ja ihmiset ovat erilaisia. Yksi taktiikka sopii jollekin haastateltavalle, mutta saattaa olla virhevalinta toisen kanssa. Paljon teemahaastatteluja tehneellä tutkijalla tilannearvioiden tekeminen haastatteluissa on varmemmin hallussa. Itse – kokematon haastattelijaksi kun olin – koin väittelyn riskinotoksi.

Haastatteluprosessin aikana pohdin toisinaan, olinko liian kiltti ja ymmärtäväinen, kun en ottanut haastetta vastaan tilanteessa, jossa vaistosin haastateltavan jopa hakevan jonkinlaista vastakkainasettelua ja kärjistävän ilmauksiaan ehkäpä vastakkaisen mielipiteen toivossa. Väittelyyn lähteminen olisi kuitenkin saattanut olla riskinottoa vuorovaikutuksen toimivuuden kustannuksella.

Toisaalta ”liialla” ymmärtämiselläkin lienee haittansa. Kasvokkain haastateltavan kanssa ollessa ymmärtää – tai ainakin luulee tilanteessa ymmärtävänsä – pienestäkin vihjeestä, mitä haastateltava tarkoittaa. Tällöin täsmentävät, myöhempää tulkintaa helpottavat kysymykset saattavat helposti jäädä kysymättä. Nauhoja kuunnellessa ja puhetta litteroidessa ymmärtäminen ”puolesta sanasta” on huomattavasti vaikeampaa. Vielä pelkistetympänä haastattelu näyttäytyy paperilta luettaessa. Jos tutkija ei itse ole tehnyt haastatteluja, hän ei voi edes turvautua muistiinsa tilanteiden mieleen palauttamisessa.

Tavoitteena keskustelunomaisuus

Teemahaastattelussa olennaisia tietoja tavoitellaan pyrkimällä synnyttämään haastattelijan ja haastateltavan välille avoin vuorovaikutussuhde ja keskustelunomainen tunnelma. Itse olen käyttänyt haastattelujen jälkeen kirjoittamissani raporteissa "viihtyvyyssmittaria": jos vuorovaikutus haastateltavan kanssa toimi ja haastattelusuhteestamme huolimatta tilanteessa syntyi keskustelun tuntu, viihdyin itsekin tilanteessa. Jos taas vuorovaikutus kangerteli ja haastattelu kulki tiukasti kysymys-vastaus-linjalla, tilanne tuntui mielestäni vaikealta.

Haastattelutilanne oli miellyttävä, koska haastateltava innostui aiheesta ja selvästi itsekin viihtyi tilanteessa. Hän vastasi avoimen tuntuisesti ja pohdiskelevasti ja maltoi tuskin odottaa, että pääsin kysymään kulloisenkin kysymykseni loppuun. (...) Haastattelun päätyttyä hän olisi vielä jäänyt jutustelemaan pitempäänkin, kyseli tutkimuksesta ja haastattelemisesta. (Ote haastatteluraportista.)

Haastateltavan kanssa avoimen vuorovaikutustilanteen syntyminen ei onnistunut. Hän vaikutti ensinäkemältä puheliaalta ihmiseltä, mutta itse haastattelutilanteessa hänellä oli lopulta melko vähän sanottavaa. Monesti hän vastasi kysymykseen lauseilla: "en osaa sanoa", "en ole miettinyt tuota", "minulla ei kyllä ole asiasta mielikuvaa". (...) Haastattelun jälkeen minusta tuntui, etten ollut saanut paljoakaan irti koko tilanteesta. Haastateltava itsekin pahoitteli, ettei ollut osannut vastata kysymyksiin. (Ote haastatteluraportista.)

Jälkimmäinen sitaatti kuvaa puhtaimmillaan sellaista haastattelutilannetta, jossa vuorovaikutus kangertelee ja sekä haastateltava että haastattelija tuntevat olonsa epämukavaksi. Useimmissa kankeasti alkaneissa haastatteluissa vuorovaikutus kuitenkin parani haastateltavan innostuttua puhumaan jostakin aiheesta vapaammin.

Menetelmäoppaissa korostetaan teemahaastattelun yhteydessä usein, miten tutkija suunnittelee ennalta haastattelun kulun, mutta käytännössä ohjat eivät aina ole tiukasti haastattelijan käsissä. Paremminkin tutkija ja haastateltava neuvottelevat tilanteessa vuorovaikutuksen "pelisäännöt", tunnustelevat sen ehdot ja rajat, tason jolla henkilöiden välinen viestintä toimii (Jähi, 1996, 158). Kumpikin tarkkailee, millaista ihmistä vastapäätä istuu ja miten tähän ihmiseen on suhtauduttava. Tutkija tuskin voi koskaan ulkoistaa itsensä neutraaliin rooliin ja ohittaa omaa subjektiivuttaan tilanteessa. Hirsjärvi ja Hurme puhuvatkin haastattelusta eräänlaisena kielipelinä: "osapuolet tekevät päätelmiä toistensa ajatus- ja tunnemaailmasta, keskustelulle on ominaista ajatusten ja intentioiden julkistamisen ja salaamisen tasapaino" (Hirsjärvi ja Hurme 1991, 48).

Tutkija on siten toinen osapuoli kaksisuuntaisessa vuorovaikutuksessa, ja mitä keskusteluvampi haastattelutilanteesta on muodostunut, sitä suuremmassa määrin häntä on pidettävä aineiston kanssatuottajana (Ridell 1998, 116-117). Riippuu haastattelun aiheesta ja tekeillä olevasta tutkimuksesta, kuinka paljon tutkijan on tarpeen tilannetta ohjailakaan. Esimerkiksi naistutkimuksen piirissä on pyritty hierarkkisen haastattelusuhteen rikkomiseen ja tavoiteltu tutkijan ja tutkittavan tasa-arvoista keskustelua (esim. Ronkainen 1989). Toisaalta tutkija on aina se osapuoli, joka kootun aineiston käsittelee ja tulkitsee. Todellisesta tasa-arvosta ei siten lopulta voida puhua.

Tutkijan valta haastattelutilanteessa liittyy paitsi aineiston käsittelyyn ja analysoimiseen, myös haastattelukontekstin tuntemiseen. Hän tietää haastateltaviansa henkilöllisyyden ja sen, mitä aiemmat haastateltavat ovat aiheista puhuneet, kun taas kukin haastateltava joutuu haastattelutilanteessa toimimaan il-

man em. taustatietoja. Haastattelutilanteen ulkopuolelta tilanteeseen taas tulee haastateltavan ja haastattelijan sosiaaliseen asemaan perustuva valtasuhde.

Ronkainen huomasi tutkimuksessaan, kuinka tilanteen hallinta oli osin tutkijan vaikutusvallan ulkopuolella jo siksi, että hän tuli haastattelemaan ihmisiä näiden koteihin, "vieraalle maaperälle" (Ronkainen 1989, 71). Itse tein haastattelut enimmäkseen haastateltavien työpaikoilla, jonkin verran haastattelin ihmisiä myös heidän kodeissaan tai työhuoneessani yliopistolla. Koska haastatteluteemat liittyivät ihmisten julkiseen toimintaan, työhön tai luottamustehtävään, oli luontevaa keskustella niistä julkisessa ympäristössä, kuten työpaikalla. Havaitsin, että ihmisten kotona tehdyt haastattelut sujuivat epävirallisemmissä merkeissä ja aiheiden käsittely tuntui välillä vaikeammalta: haastateltavat eivät tuntuneet motivoituneilta miettimään teemarungon osin laajoja ja abstrakteja kysymyksiä, vaan haastattelu tahtoi siirtyä tuttavallisen jutustelun sekä kokemusten ja esimerkkien vaihdon puolelle. Myös työhuoneessani tehdyt haastattelut tuntuivat vaikeilta, sillä osa haastateltavista suhtautui varautuneesti vieraassa ympäristössä tehtyyn haastatteluun. Työhuone ei ollut otollinen haastattelutila myöskään kalustukseltaan, sillä emme haastateltavan kanssa päässeet istumaan vastatusten pöydän ääreen.

Tekemistäni haastatteluista onnistuneimpina jäivät mieleen ne, joissa syntyi todellinen keskusteluyhteys haastateltavan kanssa. Näissä tilanteissa haastateltava selvästi innostui aiheesta. Toisinaan haastattelu eksi sivupoluille, toisinaan haastateltava eritteli hyvinkin analyyttisesti näkemyksiään ja tuntemuksiaan asiasta. Raittila katsoo, että yhtenä mittarina keskustelun luontevuudelle on se, miten spontaanisti haastateltavan puhe liikkuu tutkijan kysymyksistä muihin aiheisiin ja sivupoluille (Raittila 1993, 58). Toisaalta tästä syntyy myös ristiriita, jonka kanssa itse haastatteluissa kamppailin. Teemarunko tuntui toisinaan jopa latis-tavan keskustelua, haastateltava olisi esimerkiksi jutustellut jostakin aiheesta vaikka kuinka pitkään ja muuttui selvästi vähäpuheisemmaksi, kun vein keskustelun johonkin toiseen teemaan. Kun teemarunko oli suhteellisen laaja ja haastateltavat kiireisiä, koin – toisinaan raskaaksi – velvollisuudekseni käydä läpi teemarunkoa, vaikka haastateltavan osoittama sivupolku olisi tarjonnut mielenkiintoista aineistoa sekín.

Ajastakin tuli eräänlainen vallankäytön väline. Hyvin usein haastateltava oli ennalta määrittänyt ajan, joka haastatteluun oli käytettävissä. Toisinaan haastateltuaika osoittautui vielä sovittuakin lyhyemmäksi. Tiukka aikataulu antoi haastateltaville myös pelivaraa: he saattoivat pysytellä turvallisella maaperällä tarttumalla johonkin aiheeseen, puhumalla siitä pitkään ja palaamalla siihen sopivan tilaisuuden tullen välttellen näin epämiellyttäviä aiheita.

Tutkimuksen kannalta laajan teemarungon ja kiireisten haastateltavien yhdistelmä on ongelmallinen. Aineiston sisäinen vaihtelu voi olla suuri, koska haastattelija on kenties joutunut haastateltaviensa kiireen takia valikoimaan kysymyksiä tai jättämään jonkin teeman vähemmälle huomiolle. Joskus voi teemarungon uudelleenmuokkauskin olla tarpeen hyvän ja monisyisen aineiston saamiseksi.

Rönsyileviä haastatteluja vaikeammiksi koin haastattelut, joissa haastateltavalla ei tuntunut olevan juurikaan sanottavaa teemarungon aiheista. Toisinaan olin aistivini ilmaassa varovaisuutta, kyse oli enemmänkin siitä, että haastateltava ei itse asiassa halunnut tuoda näkemyksiään julki kuin ettei hänellä olisi ollut kyseisistä asioista kantoja. Toisella tapaa vaikeita haastateltavia olivat suoraa vuorovaikutusta välttelevät henkilöt. Tuskaisiksi muodostuivat tilanteet, joissa haastateltava katseli koko ajan toisaalle, vältteli katsekontaktia ja jopa istui osin minusta pois päin. Tällöin kariutuivat sanattoman viestinnän mahdollisuudet, eleet ja ilmeet, koska haastateltava ei tarkkaillut minua, ja minä puolestani, ha-

vaittuani kontaktin saamisen mahdottomaksi, peräydyin teemarunkoni suojiin. Tällöin tunsin itseni kysymysautomaatiksi, joka puhutti haastateltavaa impulsseja syöttämällä. Puheeseen itseensä, sen suuntaan ja määrään minulla ei ollut valtaa vaikuttaa.

Tämänkertainen haastateltava näyttäytyi minulle ikään kuin "puhuvana koneena", jonka puheeseen, sen keston, minulla ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa. Tilanne vaikutti melkein absurdilta: vaikka minä esitin kysymykset, joista haastateltava kulloinkin lähti liikkeelle, minun "kontrollini" tilanteeseen loppui siihen. Haastateltava ei voinut havainnoida ja reagoida sanattomaan viestintääni, ilmeisiin, eleisiin, koska hän äärimmäisen harvoin edes katsoi minuun. (...) ja haastateltavan puheenvuorot jatkuivat ja venyivät ja poikkesivat sivu-urille – kunnes loppuivat. (Ote haastatteluraportista.)

Tuttavalliseen, keskustelunomaiseen haastattelutilanteeseen saattaa myös liittyä ongelmia. Willner-Rönholm haastatteli tutkimuksessaan sekä nais- että mieskuvataiteilijoita ja koki haastattelutilanteet hyvin erilaisiksi. Mieshaastateltavien kanssa tilanne pysyi muodollisempana, mutta naisia haastatellessaan Rönholm ymmärsi haastateltavia "liian hyvin", hän koki monet asiat itsestään selviksi. Miehiä haastatellessaan hän joutui jatkuvasti tarkkailemaan omaa rooliaan ja asennoitumistaan, mikä tuotti tilanteeseen analyttistä etäisyyttä. (Willner-Rönholm 1990, 47)

Myös Välimaa ja Pötsönen (1996, 171) havaitsivat oppilaita haastatellessaan löytävänsä yhteisen sävelen helpommin oman sukupuolensa edustajien eli tyttöjen kuin poikien kanssa. He kokivat ymmärtävänsä tyttöjen ilmaisemat merkitykset rivien välistä. Haastattelujen raportointivaiheessa tästä seurasi ongelmia:

Jälkikäteen näistä yhteisten kokemusten jakamisesta oli kuitenkin hankala kirjoittaa, koska kokemukset sisälsivät paljon sanomatta jäänyttä. Nauhalta ei löytynytäkään selvää mielipidettä, johon viitata. Risteilimme tietämisen ja ei-tietämisen ristiaallokossa. (Välimaa ja Pötsönen 1996, 171)

Tunnistin omissa haastatteluissani vastaavia ongelmia. Nauhoja purkaessani jäin välillä kaipaamaan tekemättä jääneitä täsmentäviä kysymyksiä. Olin muutama otteeseen ihmeissäni, mistä nauhalla oikein puhutaan. Vaikka asia selvikin pidemmälle kuunnellessa ja haastattelutilanteen palautuessa mieleen, tulkinta on vaikeaa paperilta luettaessa. Erot "ymmärtämisessä" eivät minulla liittyneet niinkään sukupuoleen vaan pikemminkin henkilökemioihin. Joidenkin haastateltavien kanssa tunsin olevani samalla aaltopituudella, toisten kanssa aivan eri sfääreissä.

Itsearviointi esiin

Haastattelijan tuskin on mahdollista säilyttää samanlaista otetta kaikissa tekemisään haastatteluissa. Ainakaan itse en siihen pystynyt. Laajaa haastatteluaineistoa tuotettaessa oppii koko ajan; myös tavat kysyä ja kommentoida muokkautuvat haastattelusta toiseen. Teemarungon puolet painottuvat eri tavoin, ja mukaan tulee kokonaan uusia ulottuvuuksia, kuten juuri puhe haastateltavien omasta asemasta ja sen rajoista kaupunkiorganisaatiossa. Myös haastateltavan ja haastattelijan vireystila vaikuttaa asiaan. Oman haastatteluprosessini aikana tunnistin itsessäni niin innostumisen kuin väsymisenkin tuntemuksia. Joskus, kun innostus oli vähissä, rutiini astui työhön vahvasti mukaan. Vaikeat haastattelutilanteet nostivat pintaan epäonnistumisen tunteita, jotka piti työstää pois mielestä

ennen seuraavaa haastattelua. Haastatteluiden jälkeen kirjoittamani haastatteluraportit olivat avuksi ikävien tuntemusten purkamisessa. Toisinaan taas hyvä haastattelu nosti minut perjantaiväsymyksestä uuteen innostukseen.

Pidemmillä aikavälillä havaitsin kausittaisia vaihteluita. Alkuinnostusta seurasi haastattelutyön sisäistämisen vaihe, lopulta haastatteluissa alkoi toistua yhä enemmän samoja asioita, mitä seurasi jonkinlainen kyllästymispiste. Haastatelta-varyhmän vaihtaminen virkamiehistä luottamushenkilöihin palautti haastatteluihin innostuksen ja uuden löytämisen tunteen, sillä poliittisten päättäjien näkökulma paikalliseen hallintokulttuuriin poikkesi virkamieskunnan näkemyksistä.

Jähi kuvaa epäonnistumisen tunteitaan erään haastattelun jälkeen ja erittelee omaa suhtautumistaan kahteen erilaiseen haastateltavaan. Hän tunsikin olleensa liian aktiivinen toisessa haastatteluista ja etsii syytä siihen, miksi yksien haastateltavien kanssa käyttäytyy eri tavoin kuin toisten. Jähi päättelee epäonnistumisen tunteen seurauksen liian hyvin sisäistetyistä luonnontieteellisestä haastattelumallista, jossa haastattelutilanteet pyritään yhdenmukaistamaan ja minimoimaan haastattelijan vaikutus, ja toteaa, ettei hänen oma osallistuvampi tutkimusotteensa sovi tähän malliin. Jähi ei edes pidä luonnontieteelliseen malliin perustuvaa käsitystä tutkijan ja haastateltavan suhteesta mahdollisena ihmisten käyttäytymistä tutkittaessa. (Jähi 1996, 156-158)

Väistämättä omat tuntemukseni heijastuivat haastatteluihin ja olin erilainen haastattelijaksi eri ihmisille. Näkisin, että tärkeämpää, kuin pyrkiä toimimaan mahdollisimman samoin jokaisessa haastattelussa, on tiedostaa haastattelutilanteiden erilaisuus ja ottaa se huomioon tutkimusta tehdessä. Pelkän parhaan mahdollisen vuorovaikutuksen hakemista haastattelutyö ei kuitenkaan ole, eikä haastattelu suinkaan ole anniltaan tuomittu epäonnistumaan, vaikka vuorovaikutus haastateltavan ja haastattelijan välillä kangertelisikin. Teemarungon läpikäyminen on haastateltavien ja tilanteiden eroista huolimatta haastattelijan tärkein tehtävä.

Jokaisen haastattelun jälkeen kirjoitin lyhyen raportin haastattelun kulusta, vuorovaikutuksesta sekä keskustelussa esiinnousseista asioista. Kirjoitin raportit spontaanisti haastatteluista jääneiden vaikutelmien pohjalta. Jälkikäteen ajatellen jonkinlainen kaavio tai ainakin muistilista siitä, millaisiin asioihin kiinnittää haastattelun kulkua raportoidessa huomiota, olisi ollut hyödyllinen. Näin haastatteluja olisi voinut systemaattisesti verrata raporttien perusteella, ja yleisvaikutelman luominen haastatteluprosessista olisi helpottunut. Tuntemuspohjaisinkin raporttini kuitenkin tarjoavat hedelmällistä tausta-aineistoa aineiston erittelylle. Samalla ne ovat olennainen osa haastattelutyöni itsearviointia.

Raporteissa nousevat vahvasti esiin valtasuhteet, joiden vaikutusta haastattelutilanteissa ei voinut ohittaa. Ne heijastuivat vuorovaikutuksen laatuun ja näin tuotettuun haastattelupuheeseen. Ns. tavallisia ihmisiä haastateltaessa roolien ja vuorovaikutussuhteiden tarkastelua ei tulisi unohtaa, vaikka ne eivät nousisikaan niin näkyvästi esiin haastattelutilanteissa. Vallakkaita toimijoita haastateltaessa tutkijan on jos mahdollista otettava vieläkin valppaammin etäisyyttä omaan toimintaansa haastattelutilanteessa ja pohdittava roolien vaikutusta tuotetun aineiston ja sen erittelyn kannalta.

Miten kenties hyvinkin kokematon haastattelijaksi voi "selviytyä" vuorovaikutustilanteessa vallakkaiden haastateltavien kanssa? Laajempi tieto tutkimuksen tavoitteista ja aihepiiristä on haastattelijalle ehdottomasti tarpeen. Ilman riittäviä taustatietoja lisäkysymysten teko on mahdotonta. Kokemukseni mukaan haastateltavat myös arvostavat haastattelijan paneutumista asiaan: jos alussa tuntuukin, että haastateltavat pyrkivät ohittamaan tutkimushaastattelun mahdollisimman kevyesti, heidän asenteensa muuttuu, kun he havaitsevat haastatte-

lijan ottavan työnsä vakavasti. Ei ole mikään ihme, että tilanteessa ei synny kunnan keskustelua ja haastatteluun suhtaudutaan helposti ajanhukkana, jos haastateltavat ovat muodostaneet mielikuvan haastattelijasta työhön palkattuna opiskelijana, joka tekee vaadittavat kysymykset ja jota koko työ ei muuten juurikaan kiinnosta.

Kokemusta haastattelijalle toki karttuu haastattelujen myötä. Itse harjoittelin haastattelujen tekemistä ja kokeilin teemarungon toimivuutta kahden koehaastattelun avulla. Ilman näitä harjoittelutilanteita haastatteluprosessin alkutaival olisi varmasti ollut paljon kivikkoisempi. Jälkikäteen arvioiden haastattelujen järjestys olisi kannattanut sovittaa niin, että ennalta mahdollisesti vaikeiksi arvioidut haastattelut olisi tehty vasta prosessin loppuvaiheessa. Tuolloin olin jo sisäistänyt teemarungon kysymyksineen ja saanut harjaannusta siinä, millaisia asioita teemarungon kysymykset herättävät haastateltavat pohtimaan. Nyt mutkikkaimmat haastattelut ja vaikeimmin tavoitettavat haastateltavat osuivat urakan alkuvaiheeseen ennen kuin olin ennättänyt kartuttaa haastattelukokemuksiani riittävästi. Haastattelujen kulkua ja vaikeusastetta tosin on hankalaa ennustaa etukäteen, joskin omassa haastattelutyössäni tilanteiden vaikeus oli usein suoraan verrannollinen haastateltavan korkeaan asemaan kaupunkiorganisaatiossa.

Valtasuhteita voisi myös tasapainottaa käyttämällä haastattelutilanteessa kahta haastattelijaa. Tämä tietenkin vaikuttaisi vuorovaikutussuhteeseen: kolmen henkilön keskustelu ei välttämättä ole yhtä intensiivinen kuin kahden. Se kuitenkin saattaisi monipuolistaa ja rikastaa teemojen käsittelyä, kun tilanteen tarkkailu, kysymysten ja jatkokysymysten esittäminen ja pulmatilanteista selviäminen jakautuisivat kahden haastattelijan harteille.

Nähdäkseni myös litterointitekniikassa on huomioitava vuorovaikutussuhteiden laatu mahdollisimman tarkasti. Jos tutkimuksessa halutaan arvioida haastattelijan vaikutusta ja roolia, tulisi litteroidun aineistonkin paljastaa vuorovaikutuksen kannalta merkittäviä kohtia haastattelusta. Itse olen nauhoja purkaessani merkinnyt sulkuihin tunnistettavissa olevat, haastatteluilmapiiristä kertovat huomiot: naurahdukset, tauot, päälle puhumisen, ärsyyntyneen äänensävy, epäröinnin jne. Aineistoa lukiessa voi vertailla eri haastatteluja keskenään, sillä haastattelujen vuorovaikutuksen eron huomaa litteroinneista: joissakin haastatteluisa haastattelijaa ja haastateltava naurahtelevat hyväksyvästi toisen sanomalle tai nauraa höröttävät makeasti yhdessä, puhuvat innokkaasti toistensa puheenvuorojen päälle, joissakin taas vuoronvaihdot ovat selviä, haastattelijaa ja haastateltava epäröivät ja puhuvat tauotetusti. Myös haastattelujen jälkeen kirjoitetut raportit kertovat omaa tarinaansa haastatteluissa vallinneesta ilmapiiristä.

Tuotettavaan aineistoon haastateltavien vallakas asema voi vaikuttaa monin tavoin. Jos haastattelijaa tuntee olonsa epävarmaksi haastattelutilanteessa, hän saattaa arastella kysyä asiasta, josta huomaa haastateltavan ärsyyntyvän. Näin voi jäädä saamatta hyvinkin olennaista tietoa. Teemarungon kysymyksistä voi muodostua "tabuja", joista haastateltavan on vaikea puhua ja haastattelijan vaikea kysyä. Toisaalta taas haastattelijansa korkeammassa sosiaalisessa asemassa oleva haastateltava voi väheksyä nuorta, kokemattonta, epävarmaa ja tieteellisiä meriittejä omaamatonta haastattelijaa ja saattaa vastailta siksi pintapuolisesti, vaivaa näkemättä. Ellei haastattelijaa tällöin kykene muuttamaan haastateltavan käsityksiä itsestään ja haastattelutilanteesta, aineisto voi jäädä pinnalliseksi ja suppeaksi. Kulloisenkin tutkimuksen aihepiiristä riippuen teemahaastattelutilanteen valtasuhteilla voikin olla erittäin suuri vaikutus aineiston monisyisyyteen eikä niiden merkitystä tulisi erittelyvaiheessa sivuuttaa.

Toisaalta vallakkaita toimijoita haastatteleamalla aineistosta voi muodostua

hyvinkin rikas ja laaja, sillä korkeissa asemissa olevat toimijat ovat tottuneita puhujia, jotka kokemukseni mukaan hallitsevat myös perustelun taidot. Haastateltaviani ei muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta voinut vähäsanaisuudesta syyttää. He etenivät vastauksissaan kysymyksen aihepiiristä siihen nivoutuviin asioihin ja toisinaan jopa kuroivat vastauksensa kokoon palaamalla alkuperäiseen kysymyksenasetteluun. Paitsi tottuneita puhujia, haastateltavani olivat myös suurelta osin tottuneita haastateltavia. Moni haastateltavista oli ollut useassakin tutkimushaastattelussa, samoin toimittajien tekemät haastattelut ovat osa heidän työtään. Usein vaikuttikin siltä, että haastateltavat olivat pohtineet kysymiäni asioita ennenkin, heidän näkemyksensä kuulostivat tarkkaan mietityiltä.

Sujuvan ja asiantuntevalta vaikuttavan puheen kääntöpuoli kuitenkin on, että se piilottaa erilaisten retoristen keinojen avulla taakseen rosoja, joihin haastattelijan olisi tutkimuksen kannalta tärkeää päästä tarttumaan. Esimerkiksi Juhila on tutkinut johtavassa asemassa olevien viranomaisten asunnottomuutta koskevaa puhetta ja kiinnittänyt huomiota tapaan, jolla nämä tuottavat tosiasioita puheessaan. Juhilan mukaan viranomaisten puhetapa esittää asiat ehdottomina ja oikeina, eikä siihen kuulu oman toiminnan tai omien näkemysten arviointi (Juhila 1996, 131).

Se, mikä minulle oli uutta, saattoi haastateltaville olla ainakin osin tutun asian toistoa. Toisaalta teemarungon kysymyksenasettelu toi heille varmasti myös uutta pohdittavaa ja haastattelutilanteessa syntyi uusia näkökulmia tarkastella tuttuakin asioita. Moni kiittelikin haastattelun jälkeen ”hyvistä kysymyksistä” ja mainitsivatpa jotkut keskustelumme antaneen paljon mietittävää. Haastattelu saattoi esimerkiksi tarjota haastateltaville välineitä pohtia omaan työrooliinsa liittyviä kysymyksiä uudelta kannalta. Haastateltava ei siis toiminut vain tutkimusta hyödyttävänä kohteena, vaan hyötyi itsekin tutkimushaastatteluun osallistumisestaan.

Viitteet

- 1 Verkko-osoite: <http://mansetori.uta.fi>
- 2 Paikallisuus verkkomediassa -hanke päättyi vuoden 2000 lopussa. Hankkeesta ja sen julkaisualustaksi perustetusta Mansetorista enemmän esim. Heinonen ym. (2000), Locality-projektiryhmä (1999), Ridell (1999)
- 3 Verkko-osoite: <http://mansefoorumi.uta.fi>

Kirjallisuus

- Grönfors, Matti (1985)
Kvalitatiiviset kenttätymenetelmät. 2. painos. Juva: WSOY.
- Heinonen, Ari, Maarit Mäkinen, Seija Ridell, Ari Martikainen, Mika Halttu & Esa Sirkkunen (2000)
Verkkotorilla. Internet kansalaisviestinnän ja paikallisen julkisuuden tilana. Paikallisuus verkkomediassa -projektin loppuraportti. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitoksen julkaisuja C32.
- Hirsjärvi, Sirkka & Helena Hurme (1991)
Teemahaastattelu. 5. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Juhila, Kirsi (1996)
Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila (1996) Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta. Acta Universitatis Tamperensis ser. A vol. 510.
- Jähi, Rita (1996)
Haastattelusuhteen rakentuminen – olennainen tarina? Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 33:2, 156-158.
- Locality-projektiryhmä (1999)
Virtuaalisella torilla. Locality in the Global Net -projektin väliraportti. Tampereen yliopisto: Journalismin tutkimusyksikkö.
- Raittila, Pentti (1993)
Neuvostoliitto suomalaisten puheissa. Mieliäpidetutkimuksista haastattelupuheen retoriikan analyysiin. Tampereen yliopisto: Tiedotusopin laitoksen lisensiaatintutkimus.
- Ridell, Seija (1998)
Tolkullistamisen politiikkaa. Televisioutisten vastaanotto kriittisestä genrenäkökulmasta. Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis 617.
- Ridell, Seija (1999)
Tutkimus julkisaa tuottamassa. Paikallisuus verkkomediassa -hanke irtiottona kulttuurisen yleisötutkimuksen käytännöistä. Tiedotustutkimus 22:3, 28-41.
- Ronkainen, Suvi (1989)
Nainen ja nainen – haastattelun rajat ja mahdollisuudet. Teoksessa Sosiaalipoliittikka 1989. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja 14.
- Välimaa, Raili ja Riikka Pötsönen (1996)
Kokemuksia nuorten ryhmähaastatteluista. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 33:2, 170-175.
- Willner-Rönholm, Margareta (1990)
Det "andra" könet i forskningsprocessen. Forskaren som subjekt och objekt. Naistutkimus – Kvinnoforskning 3:2, 41-56.